

סוגיות במדיניות בתחום הזקנה - סמינר

פרופסור יצחק בריק

תשע"ח – שנה א' - סמסטר ב'

brick1@netvision.net.il

050-7298274

מטרת הקורס:

להעשיר את הידע של הסטודנטים בכל הנוגע למדיניות הקיימת בתחום הזקנה, לצרכים ולבעיות של אוכלוסיית הזקנים, המענים הקיימים והפער הקיים בין הצרכים למענים, תוך התייחסות ביקורתית למדיניות ברמה הארצית והמקומית.

יעדים:

1. הכרת הצרכים והבעיות העיקריות של אוכלוסיית הזקנים והערכתם.
2. הכרת מערכת השירותים והמדיניות הקיימת לגבי אספקת השירותים.
3. רכישת היכולת לניתוח ביקורתי של המדיניות לאור הצרכים של הזקנים.

תוכנית הלימודים:

1. מבוא - מדיניות

הגדרת המושג מדיניות ומדיניות סוציאלית, הכרת הכוחות המשפיעים על קביעת מדיניות והבנת תהליך היווצרות המדיניות. הכרת המדיניות בתחום הזקנה כחלק מהמדיניות הכללית במדינת ישראל.

2. הצעות לרפורמה בתחום הזקנה

סקירה ביקורתית של הרפורמות שהוצעו ע"י גורמים ממשלתיים ואחרים בעשר השנים האחרונות.

3. הזקנה ביהדות ובדתות אחרות

מה היא ההתייחסות לזקנים ולזקנה במסורת היהודית ובמקורותיה וכן באסלם ובנצרות.

4. המהפכה הדמוגרפית ותוחלת החיים

המהפכה הדמוגרפית בדורנו, מה צופה לנו העתיד? הגדרת תוחלת חיים. תוחלת החיים עולה בקצב מהיר, מהי המשמעות? האם תוחלת החיים תמשיך לעלות באותו קצב בעתיד? מה הם הגורמים לאריכות ימים? ההבדלים בתוחלת החיים בחברות שונות. מה אנו לומדים מבני ה - 100?

5. עוני

תופעת העוני בקרב אוכלוסיית הזקנים בישראל. מדיניות הממשלה בהתייחסותה לבעיה ומהן הדרכים האפשריות להתמודדות עם הבעיה.

6. תעסוקה ופרישה

המציאות והמדיניות הקיימת לגבי תעסוקת זקנים. חובת הפרישה מחמת הגיל, מה צריך להשתנות.

7. הזדקנות בבית ובקהילה (Aging in place)

ההתמודדות עם הבעיות והצרכים המיוחדים המאפיינים את ההזדקנות. מדיניות ההזדקנות בקהילה ויישומה המעשי כפי שהוא משתקף במערכת השירותים בישראל – חוק סיעוד, עמותות למען הזקן, חברות סיעוד פרטיות, מרכזי יום, קהילות תומכות, מועדונים, טכנולוגיה.

8. זקנה פעילה (Active aging)

מהי משמעות המושג "זקנה פעילה" (תעסוקה, התנדבות, פנאי, פעילות, תזונה)? איך וכיצד זה יכול להיות מיושם במציאות?

9. מטפלים עיקריים ומטפלים זרים

עיקר הטיפול בזקן הנזקק לסיוע נתון בידי בני המשפחה. מה נעשה ומה לא נעשה כדי לתמוך בבני משפחה – התפתחות המדיניות בתחום. המטפלים הזרים מהווים את אחד השירותים העיקריים עבור הזקנים הסיעודיים, מה היתרונות והחסרונות בשירות זה ומהן ההתפתחויות האחרונות.

10. ארגון מערכת השירותים

הבעיה של הפיצול הרב במערכת השירותים לזקן. הפתרונות שהוצעו עד כה ולא יצאו לפועל, מדוע? הפתרון האולטימטיבי - Integrated care

11. בריאות (מרצה אורח)

12. שירותי הרווחה (מרצה אורח)

13. סיעוד (מרצה אורח)

יתכנו שינויים בתכנית הלימודים.

מרצים אורחים:

קובעי מדיניות ועובדים בכירים בתחום הזקנה יוזמנו להרצות לפני התלמידים על פעילותם בתחום הזקנה. ההרצאות תשולבנה בשעורים הקבועים. מועדי הופעת המרצים האורחים ימסרו במהלך הלימודים

בחינה:

בסוף הסמסטר תתקיים בחינה על הנלמד

מועדי השיעורים:

השיעורים יתקיימו בסמסטר השני בימי רביעי, בשעות 12.15-13.45 השתתפות בשיעורים היא חובה. אי השתתפות ביותר משני שיעורים ללא אישור מראש של המרצה, תגרור הפחתת הציון הסופי בשיעור של 20%.

ביבליוגרפיה:

כללי

אחדות, ל' וליטווין, ה' (2013). *תמורות במחצית השנייה של החיים ממצאים עדכניים מסקר האורך*

– *SHARE ישראל על בני 50 ומעלה – 2010-2005*. ירושלים: המרכז לחקר הזדקנות

האוכלוסייה בישראל.

בן דוד, ד' (עורך) (2016). *דוח מצב המדינה: חברה, כלכלה ומדיניות*. ירושלים: מרכז טאוב.

ברודסקי, ג', שנור, י' ובאר, ש' (2015). *קשישים בישראל שנתון סטטיסטי*. ירושלים: מכון מאירס-

ברוקדייל- ג'וינט- ישראל. (חובה)

בריק, י' (עורך) (2002). *הפוליטיקה של הזקנה*. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד ואשל.

גבע, א' (2013). השינויים הדמוגרפיים והשלכותיהם על ההוצאה הציבורית 2013-2059. בתוך: נ'

זוסמן וע' ברנדר (עורכים). *סקר בנק ישראל 87* (עמודים 7-30). ירושלים: בנק ישראל.

גוטליב, ד' (עורך) (2015). *דוח שנתי 2014*. ירושלים: המוסד לביטוח לאומי מינהל המחקר והתכנון.

רוזין, א' (עורך) (2003). *הזדקנות וזקנה בישראל*. ירושלים: מוסד ביאליק ואשל.

מבוא - מדיניות

אבירס, א', גל, ג' וקטן, י' (2007). *עיצוב מדיניות חברתית בישראל-מגמות וסוגיות*. ירושלים: מרכז

טאוב לחקר המדיניות החברתית, 11-57. (חובה)

בן-דוד, ד' (2016). *דוח מצב המדינה-חברה, כלכלה ומדיניות*. ירושלים: מרכז טאוב.

גל, ג' ואיזנשטדט, מ' (2009). *נגישות לצדק חברתי בישראל*. ירושלים: מרכז טאוב.

המשרד לאזרחים ותיקים (2011). *אישור החלטת ממשלה לפיתוח תוכניות אב ברשויות המקומיות*.

נדלה:

http://vatikim.gov.il/Communication/DoverMessages/Pages/ishur_hachlata_tochnit_av.aspx

הרצוג, יי (2010). תוכנית עבודה – מתכון לרווחה חברתית. תל אביב: טפר.

וייס-גל, עי וגל, גי (2011). פרקטיקת מדיניות בעבודה סוציאלית. ירושלים: מאגנס, 1-4.

ורשבסקי, תי, ודורון, יי (2013). מקומם של הזקנים בראי ביקורת המדינה בישראל. גרונטולוגיה

וגריאטריה, 40(1), 55-82. (חובה)

ינאי, א', בראון, פי וקושר, חי (2007). שירותי רווחה אישיים בפרספקטיבה בינלאומית משווה.

ירושלים: האוניברסיטה העברית ומשרד הרווחה.

כץ, חי וצפדיה, א' (2010). מדינה מפקירה מדינה משגיחה – מדיניות חברתית בישראל 1985-2008.

תל-אביב: רסלינג.

מכטיגר, רי (2010). האוכלוסייה הקשישה בישראל: תמונת מצב, דילמות חברתיות ואתגרים במדיניות.

מסמך מסכם לכנס הרצליה ה-10, בית ספר לאודר לממשל דיפלומטיה ואסטרטגיה,

הבינתחומי הרצליה. נדלה:

http://www.herzliyaconference.org/_Uploads/3183OLD.pdf

קופ, יי ובר-צורי, רי (2008). קווים למדיניות זקנה בישראל: הזקנה בין נטל לנכס. ירושלים: מרכז

טאוב.

רפורמות

ברודסקי, גי, בנטור, ני, לרון, מי ובן-ישראל, שי (2013). תכנית לאומית להתמודדות עם מחלת

האלצהיימר ודמנציות אחרות-קבוצת מומחים רב-ארגונית ורב-מקצועית: מסמך מסכם.

ירושלים: משרד הבריאות ומאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל. (חובה)

דוח הועדה למלחמה בעוני. (2014). משרד הרווחה והשירותים החברתיים.

המשרד לאזרחים ותיקים והמועצה הלאומית לכלכלה (2014). מסקנות הועדה לשילוב מבוגרים

בתעסוקה ובקהילה, ירושלים. (חובה)

הפורום למדיניות לאומית בתחום הזקנה-רב שיח בין ועדות מומחים למעצבי מדיניות-המלצות (2004).

ירושלים: אשל והאגודה הישראלית לגרונטולוגיה.

חביב, גי (2012). הערכות המדינה לקראת הזדקנות האוכלוסייה (כנס ים המלח). ירושלים: המכון

הלאומי לחקר שירותי הבריאות ומדיניות הבריאות.

חורב, ט', קידר, נ' והרשקוביץ, ע' (2011). *ביטוח ציבורי בתחום הסיעוד-מתווה לרפורמה*. ירושלים: משרד הבריאות. (חובה).

יקוביץ, א', בריק, י' וקטן, י' (2014). *השירותים לאוכלוסייה הזקנה בישראל: הצורך בעיצוב תכנית-אב לאומית* – ניר עמדה. האגודה הישראלית לגרונטולוגיה. (חובה)

ליבוביץ, א' (2008). *דו"ח הועדה על עתיד הגריאטריה בישראל*. ירושלים: משרד הבריאות.

צבע, י' (2010). *דין וחשבון הועדה לניסוח הצעה לרפורמה בשירותי הרווחה המקומיים*. ירושלים: משרד הרווחה והשירותים החברתיים.

שטסמן, י. (2011). *הועדה לתכנון המערך הגריאטרי הלאומי ל-2010-2020 ו-2020-2030*, (דו"ח ועדה והמלצותיה). ירושלים: משרד הבריאות.

שטסמן, י' (2000). *סיכום דיונים והמלצות של ועדת המומחים הבין-משרדית לרה-ארגון של*

השירותים הסיעודיים והרפואיים לקשישים במדינה (דוח ועדה). ירושלים: משרד הבריאות ומשרד הרווחה.

הזקנה ביהדות

אברמוביץ, ל' (2012). *בנים ובנות המטפלים בהורים קשישים: נקודת המבט היהודית, גרונטולוגיה וגריאטריה, ל"ט(4), 53-61*. (חובה)

איזנברג, י' (2008). *קוהלת י"ב: הזקנה בספר קוהלת*. נדלה:

<http://www.daat.ac.il/data/tanach/megilot/kohelet.htm>

במעגלי צדק, כתב עת לתורה, מחשבת וצדק חברתי, 9, ניסן תשס"ו.

לוינגר, א' (2011). *זיקנה ושיטיון ביהדות, The Israeli Journal of Medicine (24-25)*. נדלה:

<http://www.medicalmedia.co.il/publications/ArticleDetails.aspx?artid=4171&sheetid=270>

עמית, מ' (2011). *הקליניקה והפתולוגיה של הזקנה במקורות היהודיים, המכון לחקר הרפואה ע"פ התורה ליד המרכז הרפואי שערי צדק, ירושלים*. נדלה:

<http://98.131.138.124/articles/assia/assia6/r0061102.asp>

קורץ, מ' (2003). *הזקנה במורשת היהדות, בתוך: א' רוזין (עורך). הזדקנות וזקנה בישראל, ירושלים:*

מוסד ביאליק ואשל, 13-4.

קלאוס, די (2000). זקן זקנה ואריכות ימים. *בית מקרא*, 46, 41-61.

רוזין, אי (2009). מבט רוחני על הזיקנה על פי מקורות במקרא ובמסורת היהודית. *גרונטולוגיה*, לו(4),

13-26. (חובה)

רוזין, אי (2008). *מבוא לבעיות הזיקנה בהלכה*. נדלה :

<http://www.daat.ac.il/daat/kitveyet/assia/mavo-2.htm>

המהפכה הדמוגרפית ותוחלת החיים

Arai, H., Ouchi, Y., Yokode, M., Ito, H., Uematsu, H., ETO, F., & Tsubota, K. (2012).

Toward the realization of a better aged society: messages from gerontology and geriatrics. *Geriatrics & Gerontology International*, 12(1), 16-22.

Bendjilali, N., Hsueh, W. C., He, Q., Willcox, D. C., Nievergelt, C. M., Donlon, T. A., &

Willcox, B. J. (2014). Who Are the Okinawans? Ancestry, Genome Diversity, and Implications for the Genetic Study of Human Longevity from a Geographically Isolated Population. *The Journals of Gerontology Series A: Biological Sciences and Medical Sciences*, 69(12), 1474-1484.

Butler, N. R. (2008). The longevity revolution: *The benefits and the challenges of living long life*. New York: N.Y., Public Affairs.

Centers for Disease Control and Prevention (CDC). (2013). Socioeconomic Status,

Comorbidity, Activity limitation and Healthy Life Expectancy in Older Man and Women, A 6-year Follow-up Study in Japan. *Journal of Applied Gerontology*, 33(7), 831-847.

Fukuda, Y., Nakamura, K., & Takano, T. (2005). Municipal health expectancy in Japan:

Decreased healthy longevity of older people in socioeconomically disadvantaged areas. *BMC Public Health*, 5(65). Doi: 10.1186/1471-2458-5-65

Salomon, J.A., Haidog, W., Freeman, M. K., Theo, V., Flaxman, A. D., Lopez, A. D., &

Murray, C. J. L. (2012). Healthy life expectancy for 187 countries, 1990-2010: A systematic analysis for the global burden disease study 2010. *The Lancet*, 380(9859), 2144-2162.

Sonnega, A. (2006). The future of human life expectancy: Have we reached the ceiling or

is the sky the limit? *Research Highlights in the Demography and Economics of Aging*, 8, 1-4.

Olshansky, S. J. (2015). The Demographic Transformation of America. *Daedalus*, 144(2), 13-19.

Olshansky, S. J., Passaro, D. J., Hershow, R. C., Layder, J., Son, B., & Ladwig, D. S.

Olshansky, S. J., Antonucci, T., Berkman, L., Binstock, R. H., Boersch-Supan, A., Cacioppo, J. T., ... & Jackson, J. (2012). Differences in life expectancy due to race and educational differences are widening, and many may not catch up. *Health Affairs*, 31(8), 1803-1813.

Olshansky, S. J. (2005). Potential decline in the United States in the 21st century. *New England Journal of Medicine*, 352, 1138-1145. (חובה)

Olshansky, S. J., Hayflick, L., & Perls, T. T. (2004). Anti-aging medicine: The hype and the reality. *Journal of Gerontology: Biological Sciences*, 59A(6), 513-514.

בוטנר, ד' (2011). *האזורים הכחולים*. אור יהודה: כנרת-זמורה-ביתן.

עוני

אנדלבלד, מ', ברקלי, נ', גוטליב, ד' והלר, א' (2015). *ממדי העוני והפערים החברתיים - דוח שנתי 2014*. ירושלים: המוסד לביטוח לאומי.

אנדלבלד, מ', ברקלי, נ', אברהמוב, ו', גאליה, א' וגוטליב, ד' (2014). *סקר ביטחון תזונתי 2012 - ממצאים עיקריים של ההיבט הכלכלי-חברתי*. ירושלים: המוסד לביטוח לאומי. (חובה).

בלייך, ח' (2015). *עוני ואי שוויון בישראל במבט בין-לאומי*. בתוך: א' וייס וד' צ'רניחובסקי (עורכים). *דוח מצב המדינה - חברה, כלכלה ומדיניות* (עמודים 309-354). ירושלים: מרכז טאוב.

ברג-ורמן, א' וברודסקי, ג' (2004). *השפעת המצוקה הכלכלית של הזקנים על תנאי חייהם*. ירושלים: מאיירס-מכון ברוקדייל.

בריק, י' (עורך) (2005). *זקנה בקו העוני*. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד ואשל.

גוטליב, ד' וקסיר (קלינר), נ' (2004). *העוני בישראל ואסטרטגיה מוצעת לצמצומו*. ירושלים: בנק ישראל.

גל, ג' ומדהלה-בריק, ש' (2015). *ההוצאה הציבורית על רווחה*. בתוך: א' וייס וד' צ'רניחובסקי (עורכים).

דוח מצב המדינה – חברה, כלכלה ומדיניות (עמודים 355-382). ירושלים: מרכז טאוב.

דו"ח העוני האלטרנטיבי. (2016). ארגון לתת.

לוי, ע' (2015). תיאור וניתוח ממדי העוני והאי-שוויון בישראל ובמדינות המפותחות, ציון יום העוני

בכנסת. ירושלים: הכנסת. נדלה:

<https://www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m03615.pdf>

מור-יוסף, שי, הלפרן, ק', סבטו, א' וקנדל, א' (2014). 60 שנה להיווסדו של הביטוח הלאומי: עם

הפנים קדימה. ביטחון סוציאלי, 93, 9-37.

צ'רניחובסקי, ד' ווייס, א' (2015). דוח מצב המדינה: כלכלה חברה ומדיניות 2015, ירושלים, מרכז

טאוב, 333-344.

קמחי, א' ושרברמן, ק' (2013). מגמות בדפוסי התעסוקה וההכנסה של קשישים בישראל. בתוך: ד'

בן-דוד (עורך). דוח מצב המדינה- חברה, כלכלה ומדיניות (עמודים 151-184). ירושלים: מרכז טאוב.

שטייר, ח' ובלייך, ח' (2014). עוני בקרב האוכלוסייה המבוגרת בישראל. בתוך: ד'בן-דוד (עורך). דוח

מצב המדינה-חברה, כלכלה ומדיניות (עמודים 341-376). ירושלים: מרכז טאוב. (חובה)

תעסוקה, פרישה, פעילות ופנאי

דהן, ד' ונמרוד, ג' (2014). דפוסי פנאי בקרב אזרחים ותיקים בישראל. ירושלים: מרכז הידע לחקר

הזדקנות האוכלוסייה בישראל.

אחדות, ל' וספיבק, א' (2010). מערכת הפנסיה בישראל לאחר חמש עשרה שנות רפורמה. ירושלים:

מכון ון-ליר.

כספי, א' (2013). תעסוקת פורשים שיצאו לגמלאות. גרונטולוגיה וגריאטריה, 40(1), 31-54. (חובה).

קמחי, א' ושרברמן, ק' (2013). מגמות בדפוסי התעסוקה וההכנסה של קשישים בישראל, בתוך: ד' בן-

דוד (עורך). דוח מצב המדינה- חברה, כלכלה ומדיניות (עמודים 184-151). ירושלים: מרכז

טאוב.

Sofi, F., Valecchi, D., Abbate, R., Gensini, G. F., Casini, A. and Macchi, C. (2011).

Physical activity and risk of cognitive decline: A meta-analysis of prospective studies, *Journal of Internal Medicine*, 269, 107-117.

Stessman, J., Hammerman-Rosenberg, R., Cohen, A., Ein-Mor, E., & Jacobs, J.M. (2009).

Physical activity, function, and longevity among the very old. *Archives of Internal Medicine*, 169(16), 1476-1483.

World Health Organization (2002). *Active Ageing: A policy framework*. Geneva: WHO Press.

הזדקנות בבית ובקהילה

ברודסקי, ג' (2011). סוגיות ודילמות הקשורות בטיפול בית בזקנים חולים כרוניים ומוגבלים בתפקודם. בתוך א' יקוביץ, (עורכת) *טיפול בית בזקנים המוגבלים בתפקודם סוגיות, שירותים ותכניות*, 129-89, ירושלים, אשל.

בריק, י' (2011). הזדקנות בקהילה. בתוך: א' יקוביץ (עורכת). *טיפול בית בזקנים המוגבלים בתפקודם-סוגיות, שירותים ותוכניות*. ירושלים: אשל, 40-64. (חובה).

יקוביץ, א' (2014). הזדקנות במקום: מתיאוריה למדיניות ולפרקטיקה. *גרונטולוגיה וגריאטריה*, 41(2), 99-113. (חובה)

קפלן, א' (2002). נוכחים נפקדים ב"אואזיס" – פרדוקסים קיומיים במרכזי מגורים עכשוויים של זקנה. בתוך י' בריק (עורך). *הפוליטיקה של הזקנה*. תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 203-219.

AARP (2010). *Home and Community Preferences of the 45+ Population*. Washington, DC: AARP.

Beland, F., Bergman, H., Lebel, P., Dallaire, L., Fletcher, J., Tousignant, P., & Bookman, A. (2008). Innovative models of aging in place: Transforming our communities for an aging population. *Community Work & Family*, 11(4), 419-438.

Brick, Y. (2011). Ageing in place in Israel. *Global Aging-Issues and Actions*, 7(2), 5-16.

Kane, R. L., Lum, T. Y., Kane, R. A., Homyak, P., Parashurman, S. & Wysocki, A. (2013). Does Home and Community based care affect nursing home use? *Journal of Aging and Social Policy*, 25, 146-160.

Mestheneos, E. (2011). Ageing in place in the European Union. *Global Ageing-Issues and Action*, 7(2), 17-24.

Thomas, W. H., & Blanchard, J. M. (2009). Moving beyond place: Aging in the community. *Generations*, 33(2), 12-17.

Rants, M. J., Phillips, L., Aud, M., Popejoy, L., Marek, K. D., Hicks, L. L., Zaniletti, I., &

Miller, S. J. (2011). Evaluation of aging in place model with home care services and registered nurse care coordination in senior housing. *Nursing Outlook*, 59, 37-46.

World Health Organization (2007a). *Global Age-Friendly Cities: A Guide*. Geneva: WHO Press.

World Health Organization (2007b). *Checklist of Essential Features of Age-Friendly Cities*. Geneva: WHO Press.

ארגון מערכת השירותים

ליטוין, ה' (1998). האם על מדינת ישראל להקים רשות ארצית לזקן? *גרונטולוגיה, כ"ה* (80-81), 276-290 (חובה).

צ'רניחובסקי, ד' וקורא, מ' (2009). מימון וארגון הטיפול הממושך בישראל-קווים לרפורמה, *גרונטולוגיה, לו* (1), 117-140.

Goodwin, N., Dixon, A., Anderson, G., & Wodchis, W. (2014). *Providing integrated care for older people with complex needs: lessons from seven international case studies*. London: The King's Fund.

Kodner, D. (2009). All Together now: A Conceptual exploration of integrated care. *Healthcare Quarterly*, 13, Special issue, 6-15.

Boult, L., & Wieland, G. D. (2010). Comprehensive primary care for older patients with multiple chronic conditions: "Nobody rashes you through". *JAMA*, 304(17), 1936-1943.

Contandriopoulos, A. P. (2006). Integrated services for frail elders (SIPA): A trail of a model for Canada. *Canadian Journal on Aging*, 25(1), 25-42.

He'bert, R.R., Dubios, M. F., Gueye, N.R., Dubus, N., Tousignant, M., & the PRISMA group (2010). Impact of PRISMA, a coordinated-type integrated service system for frail older people in Quebec (Canada): A quasi experimental study. *Journal of Gerontology: Social Science*, 65B (1), 107-118.

Park, G., Miller, D., Tien, G., Sheppard, I., & Bernard, M. (2014). Supporting frail seniors

- through a family physician and Home Health integrated care model in Fraser Health. *International Journal of Integrated Care*, 14.
- Peek, S. T., Wouters, E. J., van Hoof, J., Luijkx, K. G., Boeije, H. R., & Vrijhoef, H. J. (2014). Factors influencing acceptance of technology for aging in place: A systematic review. *International Journal of Medical Informatics*, 83(4), 235-248.
- Re'jean, H. (2011). PRISMA: a good example of transferring research evidence into public policy. *International Journal of Integrated Care*, 11, Letter to the editor, 1-3.
- Tynkkynen, L. K., Hakari, K., Koistinen, T., Lehto, J., & Miettinen, S. (2012). Integrating public and private home care services: The Kotitori model in Tampere, (Finland). *Journal of Integrated Care*, 20(5), 284-296.

מטפלים עיקריים ומטפלים זרים

- לבנשטיין, א', כץ, ר' והדפרין, ד' (2011). כיצד מתמרנים בין עבודה לבין טיפול בבן משפחה זקן, בתוך: יקוביץ, א' (עורכת), טיפול בית בזקנים מוגבלים בתפקודם – סוגיות, שירותים ותכניות, ירושלים, גוינט-ישראל-אשל, 270-245. (חובה).
- Silverstein, M., Lowenstein, A., Katz, R., Gans, D., Fan, Y-K., & Oyama, P. (2014). Intergenerational support and the emotional well-being of older Jews and Arabs in Israel, *Journal of Marriage and Family* 75, 950-963.
- Spalter, T., Lowenstein, A. and Lewin-Epstien, N. (2015). Dinamic Social Capital and Mental Health: The case of Israeli Older Adults. Social Capital as a Health resource in late life: The relevance of context, Social Capital as a health resource in later life: The relevance of context. In F. Nyqvist % A. Forsman (Eds.), *Social Capital as a Health Resource in Later Life: The Relevance of Context* (pp. 33-50). NY, Springer.

התעללות

- אייזיקוביץ, צ', לבנשטיין, א' ווינטרשטיין, ט' (2004). סקר התעללות והזנחה של זקנים בישראל, המרכז לחקר ולימוד הזקנה, אוניברסיטת חיפה ואשל. (חובה).
- אלון, ש' (2016). התעללות מינית בזקנה – סוד גלוי. גרונטולוגיה וגריאטריה, מ"ג(3), 61-47.
- ברג-ורמן, א' (2009). הערכה של המיזם למניעה ולטיפול בהתעללות בזקנים והזנחתם במגזר העירוני-דוח מסכם לשנים: 2007-2005, ירושלים, מאירס-גוינט-מכון ברוקדייל.

- וינטרשטיין-בנד, ט' (עורכת) (2009). התעללות בזקנים והזנחתם : ממסד נתונים לידע אמפירי ויישומי. גרונטולוגיה, ל"ו (2-3), גיליון מיוחד. (חובה)
- כהן, מ' ואלון, ש' (2014). פיתוח כלי לאיתור התעללות והזנחה של זקנים והטמעתו. גרונטולוגיה וגריאטריה, 41(2), 98-75.
- משרד הבריאות, (2003). נוהל טיפול בזקנים נפגעי התעמרות, חוזר המנהל הכללי מס' 22/03.
- Cohen, M., Halevy-Levin, S., Gagin, R., Pilutzky, D., & Friedman, G. (2010). Elder abuse in long-term care residences and the risk indicators. *Ageing and Society*, 30(6), 1027-1040.
- Johannesen, M., & LoGiudice, D. (2013). Elder Abuse: A systematic review of risk factors in community-dwelling elders. *Age and Ageing*. Doi: 10.1093/ageing/afs195

בדידות

- שיוביץ-עזרא, ש' ונחמיה, ר' (2013). בדידות לאורך זמן ומתאמיה בקרב מבוגרים בישראל. בתוך אחדות, ל. וליטווין, ה. (עורכים). תמורות במחצית השנייה של החיים : ממצאים עדכניים מסקר האורך SHARE- ישראל על בני 50 ומעלה 2010-2005 (עמודים 301-283). ירושלים : מרכז ידע לחקר הזדקנות האוכלוסייה בישראל. (חובה)
- שיוביץ-עזרא, ש' (2011). בדידות לעת זקנה : בחינת התופעה בישראל ובארצות הברית. חברה ורווחה, לא, 11-91. (חובה)
- Cathan, M., White, M., Bond, J., & Learmouth, A. (2005). Preventing social isolation and Loneliness among older people: A systematic review of health promotions intervention. *Ageing and Society*, 25(1), 41-67. (חובה)
- Cohen-Mansfield, J., & Perach, R. (2015). Interventions for alleviating loneliness among older persons: A critical review. *American Journal of Health Promotion*, 29(3), 109-125. (חובה)
- Grippe, A. J., London, S., Goossens, L., & Cacioppo, J. T. (2015). Loneliness: Clinical import and interventions. *Perspectives on Psychological Science*, 10, 238-249.
- Hagan, R., Manktelow, R., Taylor, B. J., & Mallett, J. (2014). Reducing loneliness amongst older people: A Systematic Search and Narrative Review. *Aging & Mental Health*, 18(6), 683-693.

- Iecovich, E., Jacobs, J. M., & Stessman, J. (2011). Loneliness, social networks, and mortality: 18 years of follow-up. *Aging and Human Development*, 72(3) 243-263.
- Shaiovitz-Ezra, S., & Ayalon, L. (2010). Situational versus chronic loneliness as risk factor for all-cause mortality. *International Psychogeriatrics*, 22, 1-8.
- Shaiovitz-Ezra, S. (2010). The role of social relationships in predicting loneliness: The national social life, health, and ageing project. *Social Work Research*, 34(3), 157-167.

שירותים

- ברג-ורמון, א', ברודסקי, ג' וגזית, ז' (2010). קהילה תומכת – מחקר הערכה 2010. ירושלים: מכון מאירס-ברוקדייל-גיוינט ישראל.
- ברג-ורמון, א', ברודסקי, ג' וגזית, ז' (2011). תוכנית "קהילה תומכת": דפוסי שימוש, צרכים, שביעות רצון ותרומת התוכנית לחבריה. *גרונטולוגיה*, 38(4), 63-35.
- בריק, י' וגרינשטיין, מ' (2008). העמותות המקומיות למען הזקן: מאפיינים עיקריים, גיוס תרומות והפעלת מתנדבים, *גרונטולוגיה*, לח(4), 36-11.
- בריק, י' ודורון, י' (2010). עיצוב הזיקה שבין המשפחה לבין המדינה: המדיניות החברתית בישראל. בתוך: י' בריק וא' לבנשטיין (עורכים). *הזקן והמשפחה-סוגיות מרכזיות ביחסים רב-דוריים*. ירושלים: אשל, 39-17. (חובה)
- ברנר, י' (2012). גריאטריה במאה העשרים ואחת – שומרת חותם הרפואה הקלינית. *הרפואה*, 151(9), 519-518.
- גולנדר, ח' ובריק, י' (2003). התפתחות השירותים לזקנים בישראל-מבט היסטורי. בתוך: א' רוזין, (עורך). *הזדקנות וזקנה בישראל*. ירושלים: מוסד ביאליק ואשל, 61-17.
- גולנדר, ח' ובריק, י' (2005). *שליחות של חסד ואחוות אחים*. ירושלים: אשל.
- יקוביץ, א' (2011). תוכניות חדשניות לטיפול בזקנים המוגבלים בתפקודם-סקירת ספרות. *מחקרים לדיון* 105. ירושלים: המוסד לביטוח לאומי.
- לבנשטיין, א' וכץ, ר' (2010). הטיפול בזקן – מהו האיזון הרצוי בין המשפחה לבין המדינה? בתוך: י' בריק וא' לבנשטיין (עורכים). *הזקן והמשפחה – סוגיות מרכזיות ביחסים רב דוריים*, 52-40. ירושלים: אשל.

- עזאיזה, פי וברודסקי, ג' (1995). תמורות במשפחה הערבית ופיתוח שירותים לזקנים ערבים בישראל בעשור האחרון. *גרונטולוגיה*, 70, 69-80.
- צבע, ק' (2011). *סקירת השירותים החברתיים 2010*. ירושלים: משרד הרווחה והשירותים החברתיים.
- קפלן, א' (2013). *מבוא לגן עדן – חיים באתר עכשווי של זקנה*. תל-אביב: רסלינג.
- רזניצקי, ש', באר, ש', ניר, ש', כורזים, מ' וברודצקי, ג' (2012). *מרכזי יום לזקן 2008-2010, מחקר הערכה*. ירושלים: מכון מאירס-ברוקדייל-ג'וינט ישראל.
- שטסמן, י', מערבי, י' וכהן, א' (2000). רפורמה בשירותי הבריאות לקשישים. *גרונטולוגיה*, כ"ז (1) 69-80.
- שטסמן, י' (2011). חוק ביטוח סיעוד במבחן הזמן. בתוך א' יקוביץ, (עורכת). *טיפול בית בזקנים המוגבלים בתפקודם-סוגיות שירותים ותכניות*, 173-194, ירושלים, אשל.
- שמיד, ה' (2001). הערכת השפעתו של חוק סיעוד על ארגונים שלא למטרות רווח ולמטרת רווח המספקים שירותי טיפול בית. *ביטחון סוציאלי*, 60, 90-112.
- שרון, א', ברודסקי, ג' ובאר, ש' (2013). *מועדונים חברתיים לזקנים – תפוסה ארצית, דפוסי פעילות, ומאפייני המבקרים*. ירושלים: מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל.
- Azaiza, F., & Brodsky, J. (2003). The aging of Israel's Arab population: Needs, existing responses and dilemmas in the development of services for a society in transition. *The Israel Medical Association Journal*, 5, 383-386.
- Borowsky, A. (2015). Israel's Long Term Care Social Insurance Scheme after a Quarter of a Century. *Journal of Aging & Social Policy*, 27(3), 195-214.
- Low, L. F., Yap, M., & Brodaty, H. (2011). A systematic review of different models of home and community care services for older persons. *BMC Health Services Research*, 11(1), 1-16. doi: 10.1186/1472-6963-11-93
- Stessman, J., Hammerman-Rozenberg, R., Cohen, A., Ein-Mor, E., & Jacobs, J. M. (2009). Physical activity, function, and longevity among the very old. *American Medical Association*, 169(16), 1476-1483. (חובה)